

KÖZÖSSÉG, HAGYOMÁNY, SZOLIDARITÁS

A SZOCIÁLKONZERVATÍV HAGYOMÁNYRÓL

B É K É S M Á R T O N

„Kibontakozott az a két nagy áramlat, mely már évek óta küzd a Magyarország felett való uralomért. Ezen áramlatok egyike a nemzetközi pénzüralom etabliálására való törekvés. A másik áramlat pedig a nemzetközi pénzüralmi törekvésekkel szembeni egészséges és hazafias ellenáramlat.”

Asbóth János (1897)

A '80-as évek neokonzervatív hulláma – ennek részeként a Reagan–Thatcher páros kétségtelen kül- és gazdaságpolitikai sikerei, amelyek a Szovjetunióval vívott hidegháború utolsó évtizedében következtek be, jelentősen hozzájárulva a nyilvánvaló *nyugati* győzelemhez – a '90-es években eltérítve folytatódott, és neoliberalis konszenzussá vált. Míg a hidegháború végi neokonzervativizmus az elnehezedő jóléti állam korrekcióját, antikommunista meggyőződést, a nemzeti kohézió megerősítését és az 1945-öt követően hosszan érvényesülő baloldali kurzus után a jobboldal visszatérését jelentette, addig a neoliberalizmus a „történelem végi” individualista fogyasztó materializmust és a piaci fundamentalizmus korlátlan érvényesítését.¹ Előbbi azért deregulált és privatizált, hogy a hidegháborús nyugati győzelem társadalmi és gazdasági feltételeit szélesítse, utóbbi viszont azért, hogy a globalizáció monetáris alapjait lerakja, a szabadkereskedelmet elősegítse és a nemzetállamok ezzel szembeni ellenállását korlátozza. Ennek három következménye lett. 1) Az 1989-es világtörténelmi fordulóponthoz a közép- és kelet-európai országok kiszabadultak a „létező szocializmus” gondolkodási, geopolitikai és gazdasági börtönéből, elfogadva egyúttal azt az új *transzatlanti* elvárást, amely a neokonzervatív gyakorlatot annak erkölcsi fedezete nélkül – vagyis neoliberalis diktátum formájában – érvényesítette. A '90-es évekre a szovjet integráció eszközei/keretei (megszálló szovjet hadsereg, „keleti blokk”, KGST, Varsói Szerződés) helyett immár a „washingtoni konszenzus” intézményei (EU, IMF, Világbank, WTO) határozták meg a gazdasági kapcsolatokat és azok filozófiáját – ami nem változott, az a centrum és periféria alá-fölérendeltségében való gondolkodás volt, amelyet a hétköznapi nyelvezet a „kimentek a tankok, bejöttek a bankok” fordulattal fogalmazott meg.² 2) A kommunista ideológia, a szovjet integráció és a szocialista tervezőgazdálkodás fegyverrel ránk erőszakolt hegemóniája új, „kényszermentes” transzatlanti hegemóniának adta át a helyét, amely a határok és a piacok megnyitását, a szerteágazó állami felelősségvállalás feloldását, valamint az állami vagyontól való felelőtlen meg-

1 Békés Márton: *Amerikai neokonzervativizmus – Egy kisiklott ellenforradalom*, Századvég, Budapest, 2008, 305–312, 319–332.

2 *Kérdések és válaszok a rendszerváltásról (1987–1990)*, szerk. RIPP Zoltán, Napvilág, Budapest, 2019, 76–77 (a szócikket Antal Attila írta). Vö. POKOL Béla: *Európa amerikai ellenőrzése: ellenállások és vereségek*, Jogelméleti Szemle 2008/1.

szabadulást jelentette. A „washingtoni konszenzus” közszájon forgó varázsigéi és ráolvasásai („az állam rossz gazda”, liberalizáció, működő tőke bevonása, piaci nyitás, öngondoskodás, versenyképesség-növelés)³ ’89 körüli nyugatos misztifikációkból hamarosan olyan ösztársadalmi kötelezvénné váltak, amelyre a magyar társadalom nem készülhetett fel. 3) Az idegen kollektívizmus diszkreditálódása egyben egy szintén idegen individualizmus elfogadtatásával járt együtt, ami egészen konkrét társadalompolitikai és gazdasági lépéseket jelentett, melyek mindegyike az állam meggyengítését, a közkerölcs romlását és a globálissá váló transzatlanti struktúrák gazdasági gyarmatosítását (hol piacnyitásnak, hol privatizációnak, hol multinacionális tőkebefektetésnek nevezve) segítette elő.³ Mindeközben az új transzatlanti hegemonia uralmának elfogadtatását az annak szolgálatába állított „ideológiai államapparátus” (Louis Althusser) végezte, amelynek egyaránt része volt a rablókapitalizmus (értsd: „eredeti tőkefelhalmozás”) romantizálása, a privatizációt és a westernizációt elkerülhetetlennek lefestő médiagépezet, a Milton Friedman-, Michael Novak- és Hayek-kötetek fordítása, de a hazai konzervativizmus olyatén meghamisítása is, amely a haszonelvű-individualista angolszász teóriát és a piaci fundamentalizmus praxisát erőltette az ettől alapvetően és teljesen idegen magyar konzervativizmusra. – Ám a hazai konzervativizmus gazdag hagyományának akárcsak rövid felvillantása és a legfrissebb nyugati tendenciák bemutatása meggyőzhet arról, hogy *korunkban a konzervativizmus vagy szociális lesz, vagy nem lesz*. A (neo)liberális hegemoniának való behódolás ugyanis egy öngyarmatosító, önfeladó, kollaboráns konzervativizmust hoz létre, amely éppen attól a történeti, népi-nemzeti, kulturális talajtól idegenedik el, amelynek megvédelmezéséért eredetileg létrejött.

A SZOCIÁLIS KONZERVATIVIZMUS HAGYOMÁNYA

A konzervativizmus kontinentális, azon belül közép-európai és még közelebb-ről magyar hagyományának megismerése s belőle a szociális dimenzió kibontása a 21. század elején – különösen a neoliberais konszenzus 2008 óta tartó lassú felbomlásának idején – rávilágít arra, hogy akárcsak a szociálkonzervatív irányzat (*Sozialkonservatismus*) 19. század utolsó harmadában való kialakulásakor, úgy most is a konzervativizmus a bátor, kezdeményező, újító erő és nem az ósdi, állagörző liberalizmus, amely ráadásul amint akkoriban, úgy napjainkban is felelőssé tehető a nemzeti közösség erkölcsi-kulturális és társadalmi-anyagi erejének csökkenéséért.

A konzervativizmus időhöz igazított politikai gondolkodásának és cselekvésének három útja közül a 1) *reformkonzervativizmus* a jelenben való továbbfejlesztve-megőrzést, az 2) *ellenforradalmi* paradigma a múlt visszaállítását, a 3) *konzervatív forradalom* annak jövőbe való átmentését („előre a múltba”) vállalja; azonban nemritkán definiálják a *szociálkonzervativizmus* irányzatát is, amely úgy próbálta megőrizni a hagyományos állam- és organikus társadalomszerkezetet, valamint a hozzá tartozó közösségi kapcsolatokat és tradicionális kultúrát, hogy az azt felbontó gazdasági erők (mindenekelőtt az iparosítás, a kapitalizmus és a szabadkereskedelem) korlátozását követeli, ezzel pedig mindhárom előbbi irányzattól tartalmaz valamit.⁴ Amint Egedy Gergely fogalmaz: „a szabad verseny kapitalizmus morális alapú bírálatainak igen nagy hagyományai vannak a konzervatív gondolkodásban”, majd azzal folytatja: „*aligha mondhatnánk, hogy e tradíció ápolására napjainkba már nincs szükség*”.⁵

Legelőször a viktoriánus kor Britanniájában, III. Napóleon Franciaországában, majd az egyesítés utáni Német Császárságban kezdtek el – a többnyire

3 Az eddigiekre lásd jobbról: György László: *Egyensúlyteremtés. A gazdaságpolitika missziója*, Századvég, Budapest, 2017; balról: Böröcz József: *Hasított fa. A vilárendszerelméletől a globális struktúraváltásokig*, L’Harmattan, Budapest, 2018.

4 BÉKÉS: *Amerikai neokonzervativizmus*, 39–42; BÉKÉS Márton: *A reformkonzervativizmus lehetősége*, Kommentár 2006/6., 90–91; Klaus FRIZSCHE: *A konzervativizmus* [1977], ford. nélk., Világtörténet 1989. tavasz, 41–46.

5 EGEDY Gergely: *A „mammonizmus” bírálata: Carlyle*, Valóság 2003/6., 11 (kiemelés tőlem).

katolikus – konzervatív körök foglalkozni az ipari kapitalizmus égbe kiáltó bűneivel. Aligha volt ugyanis tagadható, hogy a kapitalizmus kialakulásának története az embertelenségek katalógusaként is olvasható, berendezkedése pedig mindenütt a hagyományos közösségek elpusztításának árán valósult meg. Az 1871-es kommün következtében mélyült el az a **konzervatív meggyőződés, hogy a polgári liberális rendszer ellenében a néphez kell fellebbezni**, és azt sem szabad hagyni, hogy a burzsoázia a munkásságot végleg a – kapitalizmus-hoz hasonlóan – nemzetközi szocialista mozgalom karjaiba kergesse. A Rajnától nyugatra René Tour du Pin márki, Albert de Mun, Émile Durkheim és a tudományos szociológia alapjait megteremtő (Saint-Simon-tanítvány) Frédéric Le Play volt az úttörő. (Utóbbi készítette egyébként Magyarországról az első szerző sociográfiát, amikor 1846-ban átutazott a Tiszamen-tén.⁶) A Rajnától keltre Lorenz von Stein, Wilhelm von Ketteler mainzi püspök (akinek *A munkások kérdése és a kereszténység* című műve már a megjelenését követő évben, 1864-ben kijött az egri püspökség nyomdájából) és az ún. katedraszocialisták (Rudolf Herman Meyer: *Emanzipationskampf des viertes Standes*, 1875).⁷

Frédéric Le Play:
A munkásviszonyok reformja
([1870] 1903)

Magyarországon minden bizonnyal a Tőkész László által „agrárkonzervatívoknak” nevezett csoport kezdte el a *Gründerzeit* árnyoldalát szóvá tenni, majd szervezeten kritizálni s végül törvényhozási munkával, nyomásgyakorlással és a társadalmi önszerveződés eszközeivel mérsékelni. Az 1848/49-es szabadságharc után párizsi emigrációba vonuló gróf Károlyi Sándor magától Le Play-tól tanulta el a szociális konzervativizmus elveit. A magyar szociálkonzervativizmus kiváló nemzetközi beágyazottságát mutatja az is, hogy 1881-ben a „negyedik rend” felszabadítását célul kitűző Meyer professzor társaságában utaztak magyar arisztokraták az Egyesült Államokba, hogy ott tanulmányozzák a helyi birtokvédelem (*home stead*) megoldásait (gróf Andrássy Géza: *Az ott-hont mentesítő törvények*, 1883, Somogyvári [gróf Széchenyi] Imre: *Amerikai levelek*, 1883). A kiutazást nem más, mint a Ketteler püspökkel személyes kapcsolatot ápoló gróf Apponyi Albert szorgalmazta, aki ekkoriban a 48-as és 67-es politikai törésvonal szociális témával való felülírását szorgalmazta, mégpedig a Nemzeti Párt vezetőjeként.⁸

Károlyi Sándor 1879-ben alapította meg az agrárius mozgalmat, a mezőgazdasági érdekvédelem nyomásgyakorló csoportjaként, 1886-ban létrehozta a Pest vármegyei Hitelszövetkezet, tíz év múlva pedig a Magyar Gazdaszövetkezet, majd 1898-ban a Hangya Szövetkezet. A húsz év alatt létrejött szervezeti keretek több dimenzióban látták el az agrárérdekek önvédelmét az ipari-kereskedelmi-pénzügyi lobbij térnyerésével szemben. Előbbi egyet jelentett a – ’67-es kiegyezés közjogi értékelésétől független – nemzeti, konzervatív értékrenddel, utóbbi pedig a liberális korszellem merkantilista szolgálatával.⁹ Az agrárius önszerveződés a közepes és nagybirtok érdekeinek védelmét, a kisbirtok óvását, a kisipar konzerválását, valamint az ezek közötti munkamegosztás fenntartását-megerősítését szolgálta, a közvetítő kereskedelem kikapcsolásával és önálló hitelrendszer működtetésével együtt.

6 [Pierre Guillaume Frédéric] LE PLAY: *Tiszamenti jobbágy (Közép-Magyarország)* [1855] = Uő.: *A munkásviszonyok reformja* [1870], ford. GEÖCZE Sarolta, MTA, Budapest, 1903.

7 SZABÓ Miklós: *A kontinentális Európa konzervatív ideológiájának új vonásai a századfordulón* [1973] = Uő.: *Politikai kultúra Magyarországon, 1896–1986*, szerk. TALLÁR Ferenc, Medvetánc – Atlantis Program, Budapest, 1989, 7–9.

8 Az agráriusokról lásd bővebben ANKA László: *Magyar agráriusok és eszméik*, Valóság 2005/5.; LÁNG Péter: *Mezőgazdasági érdekképviselet Magyarországon*, Agrártörténeti Szemle 1971/3–4.; LÁNYI Gusztáv: *Új-konzervativizmus és politikai elit Magyarországon*, Világosság 1980/5.; SCHLETT István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon*, III., Századvég, Budapest, 2018, 251–277; SZABÓ Miklós: *Új vonások a századforduló magyar konzervatív politikai gondolkodásában* [1973] = Uő.: *Politikai kultúra Magyarországon*, 112–120; VÁRI András: *Urak és gazdászok*, Argumentum, Budapest, 2009, 211–224, 517–525.

9 Kiss Mária Rita: *Szabadelvék és agráriusok a XIX–XX. század fordulóján*, Politikatudományi Szemle 2002/3–4.

Az 1870-es évektől kezdve a szociálisan gondolkodó konzervatívok voltak a haladók, a *status quót* őrző liberálisok pedig a maradiak. A gróf Dessewffy Aurél reformkori „fontolva haladásának” hagyományát tudatosan vállaló magyar szociálkonzervatívok (arisztokraták, földbirtokosok, írók, tanárok, papok) – akiket az *újkonzervativizmus* összefoglaló neve alatt is szoktak emlegetni – intellektuális erejét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a korszak konzervatív szerzőinek derékhada (ifj. Ábrányi Kornél, Acsádi Ignác, Beöthy Ákos, Bernát István, Czettler Jenő, Czóbel István, Láng Lajos, Rubinek Gyula), az első magyar „teoretikus konzervatív” (Asbóth János) és a többféle közjogi táborhoz tartozó, ismert képviselőházi szónokok (Apponyi, Asbóth, báró Kaas Ivor, Ugron Gábor) is közéjük tartoztak.

E szerzteágazó mozgalom filozófiai alapvetését Asbóth tette nyilvánvalóvá, amikor 1898-as felszólalásában (immár a polgári házasság bevezetése miatt a Katolikus Néppárthoz csatlakozó képviselőként) úgy összegzett, hogy „az uralomra jutott liberalizmus [...] alig hogy megdöntötte a nemességnek uralmát, egy más[ik] osztályuralmat létesített [...] a liberalizmusnak uralomra jutott urai a pénz és üzletek urainak szolgálatába szegődtek [...] a *liberalizmus mindenütt a pénzuralom felé fordult*”. Így valójában „a rideg önzésig túlhaltott individualizmus” az, amely a munkásságot „a szocializmus felé löki”.¹⁰ Ebből is látszik, hogy a szociálkonzervatívok kétfrontos harcot vívnak, hiszen a kapitalizmus mellett az általa kiváltott szocializmussal is küzdeni kényszerültek; ám utóbbi esetben Asbóth szerint nem elegendő hatósági eszközökkel fellépni, hanem az univerzális eszmét hirdető szocializmus ellen egy másik egyetemes gondolatot kell szegezni, ami nem más, mint „a kereszténység, mely bír univerzális szervezettel s bírja a tömegek szívének titkát”.¹¹ Az agráriusok politikai programját Károlyi Sándor gönci választóihoz írott 1901-es nyílt levele tartalmazta, amelyet azzal nyitott, hogy „kétségtelen, hogy a nemzeti vagyon emelkedett, de a vagyon elnyerése iránti versengésben, a korlátok nélküli gazdasági szabadság hatása alatt, csakhamar kifejlődött az a harc, melyben az erős a gyöngye ellen, az ügyesebb az ügyetlen ellen küzd”, nem kétséges eredménnyel. Utóbbiak szociálkonzervatív védelmezését hiába próbálták liberális ellenfeleik pusztá paternalizmusnak beállítani, esetleg ínség- és segélyakciókban magát kielő patronáztsá lefokozni, az valójában a modern jóléti állam igen korai, következetes óhajából fakadt.

Az 1880-as évektől kezdve **az agrárius szociálkonzervatívok a magyar munkásság sorsát is szívükön viselték**. Asbóth János (ekkor még a Szabadelvű Párt képviselőjeként) például 1888-ban azt mondta az Országgházban, hogy „korszakunk minden egyéb kérdését fontosságban messze túlható legnagyobb problémája a munkáskérdés”, amelyet a szocialista mozgalom mintegy megelőzésével, azaz a szociális problémáknak való állami elébbemenettel lehet megoldani; javaslatai között szerepelt a női és gyermekmunka korlátozása, az éjjeli és vasárnapi munka tiltása, a munkaadók felelősségre vonása munkahelyi baleset esetén, valamint a választójog majdani megadásának kilátásba helyezése.¹² Károlyi Sándor 1895-ben írott röpirata (*Néhány szó a magyar munkáskérdésről*) szintén ebben a szellemben szólt e kérdésről.

Az agráriusok végül nem tudták sem a 48–67-es törésvonalat áttörni, sem a liberális-merkantilista hegemoniát megtörni, ugyanakkor országos sikereket is felmutathattak, amikor többek között az ő nyomásukra fogadták el az 1884. évi ipartörvényt, Darányi Ignác személyében pedig földművelési miniszter is adtak (1895–1903, 1906–1910), aki több programpontjukat megvalósította (belterjes állattartás meghonosítása, Egán Ede „hegyvidéki akciója”, a Mezőgazdasági Múzeum és az Országos Központi Hitelszövetkezet megalapítása, a nagybirtokok modernizációja). Korabeli lapjaik (*Hazánk, Köztelek, Magyar Gazdák Szemléje*) a magyar konzervativizmus elfeledett fegyvertárai.¹³

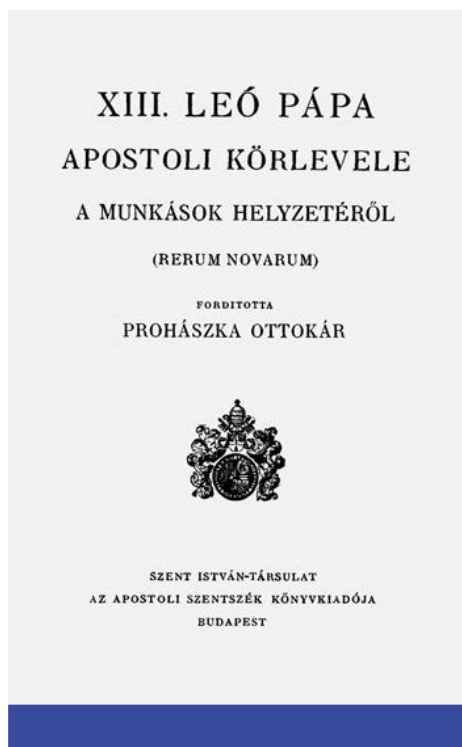
A szociálkonzervativizmus másik nagy dualizmuskori áramlata a politikai katolicizmusba szervesült. Ennek nyugati párhuzamait Ketteler püspök mun-

10 *Képviselőházi Napló 1896*, XIV., Budapest, 1898, 1898. március 22., 219–220 (kiemelés tőlem).

11 *Képviselőházi Napló 1896*, I., Budapest, 1896, 1896. december 19., 240, 244.

12 *Képviselőházi Napló 1888*, VII., Budapest, 1889, 1888. december 14., 162–164.

13 Tőkéczkai László: *Köztelek (1896–1918)*, Valóság 1997/1.

XIII. Leó:
Rerum novarum (1891)

Kovrig Béla: *Hogy életünk emberibb legyen* (1943)

kasságában, valamint az osztrák Karl von Vogelsang írásai-
ban és Karl Lueger 1887-es Keresztényszociális Pártjában ta-
láljuk meg. A hazai szervezkedésnek két esemény adott indí-
tó lökést: 1) 1891-ben XIII. Leó pápa *Rerum novarum*
kezdte szociális enciklikája, amely a neotomista társadalmi
tanítás segítségével jelölte ki a kapitalista „fejlődés” és az ál-
tala kiváltott munkásmozgalom által megbontott társadal-
mi harmónia visszaállításának útját;¹⁴ valamint 2) a hazai
egyházjogi küzdelmek, amelyek végpontján, 1895-ben gróf
Zichy Nándor életre hívta a Katolikus Néppártot. Utóbbi szo-
ciális álláspontjának *spiritus rectora* ugyanaz a Prohászka
Ottokár székesfehérvári püspök volt, aki a pápa szavait is
magyarra fordította. A keresztényszociális gondolat a Nép-
párt belső frakcióinak egyike volt, de 1907-ben Giesswein
Sándor győri kanonok megalakította az önálló Országos Ke-
resztény Szocialista Pártot, amelyre negyven év múlva, a De-
mokrata Néppárt győri zászlóbontásakor Barankovics Ist-
ván elődjeként hivatkozott. A századforduló előtt és a 20.
század első két évtizedében jelentős felfutást könyvelhetett el
a katolikus szindikalizmus, amelynek „szakosztályai” 1919–20
fordulóján százezer szakszervezeti tagot tömörítettek.¹⁵

Szervezett keretek között a szociálkonzervativizmus a két
világháború között, az 1918 előttiéhez képest, szétszórva
érvényesült, és leginkább a politikai katolicizmust folytató
különböző keresztényszociális áramlatokban talált utat ma-
gának, amikor a konzervatív ellenzéki legitimizmust (Keresz-
tény Gazdasági és Szociális Párt, Griger Miklós plébános
Nemzeti Legitimista Néppártja) éppen úgy áthatotta, mint
a XI. Piusz pápa 1931-es – címével is a negyven évvel korábbi
Rerum novarum-ra utaló – *Quadragesimo Anno* című encikli-
kájának¹⁶ iránymutatása mentén létrejött hivatásrendi moz-
galmat (EMSZO, Hivatásszervezet, Kalot). Utóbbi, akárcsak
ötven-hatvan évvel korábban a szociálkonzervativizmus ag-
rárius irányzata, erősen vonzotta a kor (katolikus-)konzer-
vatív értelmiségét (Közi-Horváth József: *Proletárok megvál-
tása*, 1936, Mihelics Vid: *Keresztényszocializmus*, 1933, Varga
László SJ: *Szociális reform és hivatásrendiség*, 1941).¹⁷ A kor-
szak legmeghatározóbb szociálkonzervatív gondolkodója két-
ségtelenül Kovrig Béla volt, aki amellet, hogy az Országos
Társadalombiztosítási Intézet igazgatója és Teleki Pál munka-
társa volt, egy sor összegzést írt a „szolidaritás” és a „szo-
ciális állam” víziójáról (*Az antiszociális áradattal szemben*,
1930, *Szociálpolitika*, 1936, *Hogy életünk emberibb legyen*,
1940), amelynek úttörő módon része volt a teljeskörű foglalkozta-
tottság, az általános nyugdíjbiztosítás, a fizetett szabadság,
a 8 órás munkaidőkorlát, sőt a garantált minimálbér.¹⁸

A magát hivatalosan keresztény-nemzetinek nevező
Horthy-korszak azzal, hogy integrálta magába, egyfelől oka-
fogyottá tette a külön keresztényszociális irányzatot, más-

14 Szövegét lásd *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*, szerk. TOMKA Miklós – GOJÁK János, ford. BALOGH Gábor és mások, Szent István Társulat, Budapest, 1993, 27–55.

15 A keresztényszocializmussal kapcsolatban lásd bővebben GERGELY Jenő műveit: *A keresztényszocializmus Magyarországon, 1903–1923*, Akadémiai, Budapest, 1977; *A keresztényszocializmus Magyarországon, 1924–1944*, Typovent, Gödöllő, 1993. Vö. SCHLETT: I. m., 278–356.

16 Szövegét lásd *Az egyház társadalmi tanítása*, 57–103.

17 A keresztény korporativizmusra lásd bővebben BÉKÉS Márton: *A hivatásrendiség egy lehetséges értelmezési módja*, Első Század 2006/1.; GERGELY Jenő: *Katolikus hivatásrendi mozgalmak Magyarországon, 1934–1944*, Múltunk 1997/3.; SZALAI Miklós: *Újrendiség és korporativizmus a magyar politikai gondolkodásban (1931–1944)*, Múltunk 2002/1.

18 A politikai katolicizmus két világháború közötti érvényesülésére lásd bővebben GERGELY Jenő: *Kereszténypártok 1919–1944: hatalom és egyház között*, Társadalmi Szemle 1991/8–9.; PETRÁS Éva: *Társadalmi tanítás és szociális kérdés. Az egyház társadalmi tanításának recepciója a katolikus értelmiség körében, 1931–1944*, Egyháztörténeti Szemle 2013/2.

Részletek XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű 1891-es enciklikájából

Ha egyszer már lángra kapott az újítás vágya, amely egyébként régóta zavarja az államok békéjét, úgy ez szükségképpen vont maga után, hogy a változtatás szelleme a politikai gondolkodás területéről a vele rokon gazdaságba is behatoljon. Ez már meg is történt, hiszen az ipar technikai színvonalának emelkedése, új termelési módszerek kialakítása, a tulajdonosok és munkások kölcsönös viszonyának megváltozása, a gazdagság felhalmozódása a kisebbség kezében és a többség elszegényedése, a munkások fokozódó öntudata egyfelől s szorosabb szövetkezése másfelől, végül pedig az erkölcsi hanyatlás – [mindez] a harc kirobbanását eredményezte.

Ezért, Tisztelendő Testvérek, ahogy eddig hozzátok intézett körleveleinkben a téveszmék megcáfolása céljából elmondottuk a szükségeseket az államhatalomról, az emberi szabadságról, az államok alkotmányának keresztény jellegéről és más hasonló kérdésekről, éppúgy véleményünk szerint az Egyház ügyét és a közjót szem előtt tartva, hasonló okokból ugyanezt kell tennünk most is a munkások helyzetével kapcsolatban.

A munkásokra, a szegényekre az alábbi kötelességek vonatkoznak: a munkát, amelyet szabadon és méltányos szerződéssel vállaltak, végezzék tökéletesen és hűen; semmiféle kárt ne okozzanak a tulajdonos vagyonában, és személyét ne sértsék; saját érdekük védelmezése esetén tartózkodjanak az erőszaktól s ne vetemedjenek soha lázadásra, ne szövetkezzenek rosszindulatú emberekkel, akik irreális reményeket fölkelte és beválthatatlan ígéreteket téve szedik rá őket, aminek az eredménye általában értelmetlen bűnhődés, azaz a jólét összeomlása.

A munkaadók legfőbb kötelességei közé tartozik, hogy munkásaikat ne tekintsék rabszolgának; tisztelni tartoznak személyiségük méltóságát, hisz méginkább megemésztik ezt az, amit „keresztény jellegnek” nevezünk. Értsék meg, hogy a kenyérkereső munka a keresztény bölcsélet fényében nem lealázó, hanem felemelő, mert az emberi élet fenntartásának tisztességes eszköze; ellenben rút és embertelen dolog az embereket a haszonszerzés pusztá eszközeiként használni fel s őket többre nem becsülni, mint amennyit nyers munkaerejük ér. Ugyancsak kötelességük, hogy figyelembe vegyék a munkások vallási igényeit és lelkük javát. Elegendő időt kell tehát biztosítani számukra, hogy vallásukat gyakorolják. Nem szabad őket a romlás és a bűnözés veszélyének és csábításának kitenni, családjuk gondozásáról és a takarékosságról leszoktatni, több terhet rajuk rakni, mint amennyit elbírnak, vagy olyasmit követelni tőlük, ami koruknak és nemüknek nem felel meg. De mindenek felett az a kötelességük, hogy mindenkinek megadják a járandóságát. A munkabér összegének méltányos meghatározásánál több tényezőt kell számításba venni. A tehetősek és a munkaadók azonban soha ne feledjék azt az általános igazságot, hogy sem isteni, sem emberi törvény nem engedi meg, hogy a szegényeket haszonlesésből elnyomják, s más ember kiszolgáltatottságából húzzanak hasznot.

Rerum Novarum: A társadalom keresztény alapjai – XIII. Leó pápa körlevele a munkások helyzetéről. Szerkesztette Surján László–Góják János. Fordította Dér Katalin. KDNP, Bp. 1991.

felől viszont számos követelését meg is valósította (elsősorban a volt Néppárt-szimpatizáns Vass József kalocsai nagyprépost 1922 és 1930 közötti népjóléti minisztersége idején). A korszak másik nagy szociálkonzervatív irányzata, a markánsan jobboldali hivatásrendiség nemcsak szociális, hanem politikai rendszerváltást is jelentett volna, akárcsak a többi kisebb irányzat, amelyek a „szociális népkirályság” (Griger Miklós) és az ifjúkatolikus/neokatolikus/reformkatolikus közeg (*Korunk Szava, Új Kor*) hangszerelésében a fennálló rendszer keretei között már-már baloldalinak számítottak.

JOBBDALI ANTIKAPITALIZMUS

Az ipari kapitalizmus első kritikusa annak szívében, Angliában jelentek meg s jellemzően romantikus művészek és konzervatív gondolkodók voltak. A pre-raffaeliták (Matthew Arnold költő, William Morris festő, John Ruskin esztéta) és a történész Thomas Carlyle jártak az élen abban, hogy a 19. század középső harmadában a kapitalizmus természet-, társadalom- és erkölcsrombolását szövétegye. **A tradicionalista konzervativizmus nem más volt, mint természetes antikapitalizmus.**

Etikai eredetű kapitalizmuskritikájuk Carlyle-lal (aki nem melleleg Saint-Simon angolra fordítója volt) jutott el a morálfilozófiai és társadalomelméleti megalapozottságú bírálatig. Műveiben (*Az idők jelei*, 1829, *A chartizmus*, 1839, *Egykor és most*, 1843 – Ralph Waldo Emerson előszavával!) egymásra épülve bontakozott ki az organikus társadalom képe, a tehetősek felelősségvállalásának keresztényi kötelessége, a krisztusi humanizmus munkások felé fordulása és a kompromisszummentes konzervatív korkritika. Ezek mentén jutott Carlyle arra a következtetésre, hogy a „manchesteri modell” nem hiba a kapitalizmus rendszerében, hanem maga a rendszer, működése közben.¹⁹ „A gazdag angol nemzet munkásosztálya olyan sorsra jutott, vagy jut éppen most, amihez foghatóan sanyarút nem látott a történelem. [...] Sikeres iparunk mind- eddig nem hozott megváltást [...] Az iszonyatos gazdagság közepette emberek pusztulnak el” – írta 1843-ban.²⁰ (Nem meglepő hát, ha Friedrich Engels két évvel később megjelent nagy szociológiai művében, *A munkásosztály helyzete Angliában* lapjain egyetértőleg hivatkozott rá, sőt „az angol burzsoázia undorító pénzsóvárgását” taglaló jellemzését le is fordította.²¹) – Carlyle ugyanazokat a vonásokat kritizálta a korai kapitalizmusban, mint amiket ma is fel lehet róni globális változatának, különösképpen, hogy a gyermekmunka, a természet kizsákmányolása, a nemzetközi spekuláció és a népek összekeverése ma is dívik. Így a benthami utilitarizmus bírálatát megtalálja visszhangját a 21. századi fogyasztói individualizmus elítélésében, amint a *laissez faire* megzabolázására kétségbeesetten segítségül hívott állam kései párja a globalizáció egyetlen gátjaként szolgáló nemzetállam megerősítése.

Marx és Engels *Kommunista kiáltványa* is megjegyezte, hogy a kapitalista burzsoázia hosszú távon a kommunizmusnak dolgozik, amikor „elpusztít minden hűbéri, patriarchális, idilli állapotot” és ezek helyébe „az egy lelkiismeretlen kereskedelmi szabadságot iktatja”.²² Ugyanitt kritizálták a középkori nosztalgiát tápláló, vallásos, romantikus antikapitalizmust, amely nemcsak az ipari-tőkés gazdaság, de az eljövendő kommunizmus ellensége is. A konzervatívok kezdettől fogva heves morális, filozófiai, vallási, politikai és ökológiai (!) ellenvetésekkel fogalmaztak meg a hagyományos „régí világ” szokásait, intézményeit és tekintélyeit könyörtelenül szétromboló iparosítással, kapitalizmussal és világkereskedelemmel szemben, amelyben fontos szerepet játszott a nemzetköziséggel, a spekulációval és a haszonelvűséggel szembeni zsigeri ellenérzésük. Benjamin Disraeli működésétől és Theodore Roosevelt trösztellenes intézkedéseitől kezdve Henry Adams markáns kultúrkritikáján át egészen a vörös toryk frakciójáig és Russell Kirknek a libertáriusokat „csiripelő kis szektának” minősítő állásfoglalásáig terjed ez a nemes hagyomány.²³

A konzervatív antikapitalizmus a 19. század végi magyar konzervativizmustól sem volt idegen, sőt! Asbóth János 1895-ös akadémiai székfoglaló beszédében például úgy fogalmazott, hogy „az üzleti nagy vállalkozók rideg osztályérdekének” közvetlen érvényesülése egyenlő „a vagyontalan tömeg kizsákmányolásával”, távolabbi hatása pedig „a közjólét megsemmisülése”,

19 EGEDY: *I. m.*, 11–18. Carlyle műveit lásd magyar nyelven: THOMAS CARLYLE: *A chartizmus* [1839] = *Konzervativizmus 1593–1872. Szöveggyűjtemény*, szerk. KONTLER László, Osiris, Budapest, 2000; Uő.: *Egykor és most* [1840] ford. KATONA Gábor, Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2010.

20 CARLYLE: *Egykor és most*, 14, 16.

21 FRIEDRICH ENGELS: *A munkásosztály helyzete Angliában* [1845] = *Karl Marx és Friedrich Engels Művei*, II., ford. nélk., Kossuth, Budapest, 1971, 455.

22 MARX Károly – ENGELS Figyes: *A kommunista kiáltvány* [1848], ford. nélk., Szikra, Budapest, 1948, 13–14 (kiemelés az eredetiben).

23 PETER KOLOZI: *Conservatives against Capitalism. From the Industrial Revolution to Globalisation*, Columbia UP, New York, 2017.

amelynek érvényesítése az állam hivatása, hiszen „az egyes egyén gazdaságilag is tartozik a közjónak”.²⁴ A mottóban is idézett szavai abban az 1897-es képviselőházi beszédében hangzottak el, amelyben „a nemzetközi pénzüralom visszaéléseire” kívánta felhívni a figyelmet.²⁵ Egy másik 1897-es felszólalásában a választójog munkásokra való kiterjesztése (!), a sztrájk törvényesítése (!) és az állami baleset- és nyugdíjbiztosítás (!) mellett foglalt állást, hiszen a munkások „a keresztény felfogás szerint: a mi testvéreink”.²⁶

A századforduló szellemi erjedése és vitái során a polgári radikálisok ragasztották a „szociálkonzervatív” elnevezést azokra, akik a fennálló politikai és társadalmi rendet a szociális probléma *belső* (azaz rendszeren belüli és hazai erőből történő) megoldásának segítségével akarták stabilizálni.²⁷ Egyikük volt Geőcze Sarolta szociológus, iskolaigazgató, Le Play- és Ruskin-fordító, aki 1904-ben a *Huszádik Század* által rendezett anketon úgy fogalmazott, hogy „a konzervativizmus s mi annak *természetes* kiegészítője: a keresztény szocializmus” tulajdonképpen „a társadalom *természetes* életrendjéhez való visszatérés, melytől azt a liberalizmus uralma alatt nagyra nevedett kapitalizmus eltérítette”.²⁸ A szociálkonzervatív konszenzus e tankönyvi megfogalmazása szerint tehát a kapitalizmus avatkozott bele önkényesen a társadalom addig fennálló természetes rendjébe, amelyet a piaci logika megrendszabályozásával, korlátozásával, megszelídítésével lehet visszaállítani.

Az I. világháború után a nemzeti-jobboldali argumentációjú antikapitalizmus a weimari Németország forradalmi konzervatív (*konservative Revolution*) mozgalomban jelent meg, akár Werner Sombart és Oswald Spengler ezzel kapcsolatos munkásságára,²⁹ akár a *Tat* folyóirat körére (elsősorban is Ferdinand Fried munkájára: *Ende des Kapitalismus*, 1931) gondolunk, amelyek elképzelései mind a „porosz szocializmus”, a nemzeti tervgazdálkodás és az autarkia körül forogtak. E gondolati hagyomány ma is él, amelynek egyszerű és nehezen cáfolható politikai alapja nem más, mint a világgazdaság és a globalizáció ideológiájaként szolgáló liberalizmus egymásra vonatkoztatása. Thor von Waldstein szavaival szólva: „A kapitalizmus és a liberalizmus ikeresterek. A kapitalizmus és a demokrácia azonban tüz és víz – vagy a pénz uralkodik, vagy a nép. Nincs középút.”³⁰ Az AfD szellemi hátterét biztosító *Sezession* című lap munkatársa, Benedikt Kaiser a szociális jobboldal szükségességéről (*Querfront*, 2017), Rudi Dutschke egykori barátja, az SDS volt funkcionáriusa, Bernd Rabehl pedig a nemzetközi nagytőke által kiváltott migrációról ír (*Reumrevolution*, 2018), von Waldstein szerint egyenesen „vagy »baloldali jobboldaliak« jönnek, vagy elnéptelenedik a jobboldal”.

Minden romantikus antikapitalista konzervatív, de maga a **konzervativizmus a nosztalgikus kapitalizmuskritikánál jóval túlmenő elméleteket is megfogalmazott**, elég itt a szubszidiaritás elvét és a katolikus szociáletikát ötvöző disztribucionizmusra (Hilaire Belloc, G. K. Chesterton, Dorothy Day, napjainkban Bill Kauffman) vagy a komunitárius iskolára (Daniel Bell, Alasdair MacIntyre, Charles Taylor, Michael Walzer)³¹ gondolni; amint konkrét gazdasági elvei ismereteseek, mint például a Ludwig Erhard-féle szociális piacgazdaságon nyugvó rajnai kapitalizmusé vagy az ún. harmadik úté. Utóbbi atyamestere, Wilhelm Röpke híres, *A harmadik út: korunk társadalmi válsága* című, 1942-ben írott művét egy év múlva a magát tudatosan a szociálkonzervatív hagyományában elhelyező Barankovics István fordította magyarra.³²

24 ASBÓTH János: *Korunk uralkodó eszméi* [1895] = *Asbóth János válogatott művei*, szerk. KICZENKO Judit, PPKE BTK, Piliscsaba, 2002, 256–257.

25 *Képviselőházi Napló* 1896, IV., Budapest, 1897, február 22., 163–164.

26 *Uo.*, 1897, február 20., 138–139.

27 Vö. Szterényi József: *Szociálpolitikai konservativizmus – közgyűlési megnyitó*, Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete, Budapest, 1914.

28 GEŐCZE Sarolta: *A konzervativizmus és keresztény szocializmus*, Huszádik Század 1904/2., 272–273 (kiemelés tőlem).

29 WERNER SOMBART: *Deutscher Sozialismus*, Buchholz & Weisswange, Charlottenburg, 1934; OSWALD SPENGLER: *Poroszország és szocializmus* [1919] = *Uő.: Válságok árnyékában. Filozófiai írások*, ford. CSEJTEI Dezső – JUHÁSZ Anikó, Noran Libro, Budapest, 2013. Vö. HERMANN HELLER: *Sozialismus und Nation*, Jungeuropa Verlag, Dresden, 2019.

30 THOR VON WALDSTEIN: *Thesen zum Kapitalismus*, Staatsbriefe 1998. május.

31 Lásd bővebben: *Közösségelvű politikai filozófiák*, szerk. HORKAY HÖRCHER Ferenc, Századvég, Budapest, 2002.

32 A kötetet megjelentető Auróra Könyvkiadó Vállalat európai kontinentális önellátásról és a Portugáliában hivatásrendiséget megvalósító Salazarról is publikált a '40-es évek első felében, amint Gorkij-fordítást és ponyvát is kiadott.

Marx születésének tavalyi, 200. évfordulója alkalmával számos visszatekintés született. A posztmarxista baloldal idehaza is megpróbálja alkalmazni Marxból azt, amit ma is maradandónak lát, tudván-tudva (?) azt, hogy 1) az iparosított kapitalizmus 19. század második felében keletkezett marxi leírása a 21. századi globális, kognitív kapitalizmus idején kevésbé érvényes (akárcsak proletariátus- és forradalom-fogalma); hogy 2) a rendszerváltoztatás után har-

minc évvel nem lett szimpatikusabb sem elméleti-filozófiai, sem pedig gyakorlati-politikai szempontból a kommunista rendszer hivatalos ideológiájául szolgáló marxizmus; valamint hogy 3) komoly akadályt jelent a marxizmus bármilyen előtagú változatának *politikaivá* válása számára, hogy a napirendet a jobboldali populizmus és a baloldalt eredendő elosztási kérdései irányából a posztmodern identitáspolitika felé eltérítő (neo)liberalizmus küzdelme határozza meg.³³

Mindezekkel a folyamatokkal azok is tisztában vannak, akik a marxizmus százötvenéves szöveghagyományát figyelmen kívül hagyva akarják kinyerni a marxi életműből azt, ami egy nemzeti antiglobalizációs gondolkodás számára hasznosnak bizonyulhat belőle. Számukra készült a *Marx jobbról* című kötet, benne a már említett Kaiser, a *Nouvelle Droite* alapító teoretikusa, Alain de Benoist és a magát „párt nélküli szocialistának, egyház nélküli kereszténynek” nevező, olasz szuverenista Diego Fusaro tanulmányaival.³⁴ A kötet célja, hogy olyan jobboldali Marx-olvasatot adjon, amely egyfelől ismeri és használja a kapitalista világrendszer marxi elemzésének ma is érvényes megállapításait (a globalizáció mint a „fiktív kapitalizmus” legfelsőbb foka, árufetisizmus, elidegenedés, hegeli ontológia), másfelől felismeri, hogy a liberális-baloldali *mésalliance* idején – amikor is sajátos *Linkskapitalismus* születik az antifasiszta konszenzust rózsaszínűben fenntartó multikulturális baloldal és a multinacionális neoliberalizmus vérfertőzéséből – lehetőség van arra, hogy „a politikai jobboldal Marxot mint gondolkodót újraértékelje, s eközben radikális kritikáját is elsajátítsa”, hogy aztán egy ebből születő „jobboldali antikapitalizmus politikai gyakorlata képes legyen elindítani a neoliberalis jobboldal és a mai baloldal végének kezdetét”.³⁵

Marx jobbról (2019)

capitalismus születik az antifasiszta konszenzust rózsaszínűben fenntartó multikulturális baloldal és a multinacionális neoliberalizmus vérfertőzéséből – lehetőség van arra, hogy „a politikai jobboldal Marxot mint gondolkodót újraértékelje, s eközben radikális kritikáját is elsajátítsa”, hogy aztán egy ebből születő „jobboldali antikapitalizmus politikai gyakorlata képes legyen elindítani a neoliberalis jobboldal és a mai baloldal végének kezdetét”.³⁵

KONZERVATÍV MUNKÁSPÁRT

Ami a 19. század végén a kivándorlás, a kisipar tönkremenetele, a birtokelaprozódás és a hagyományos életrend kereteinek felbomlása volt, az a 21. század elején – szintén a nemzet nélküli, világméretűben gondolkodó liberális kapitalizmus miatt – a tömeges bevándorlás, a könnyörtelen multinacionális nagyvállalati érdekérvényesítés és a fogyasztói hedonizmus. Ami a dualizmuskori Magyarországon a szociálkonzervatívok stratégiai feladata volt, vagyis hogy a kapitalizmus káros hatásainak napirendre vételével a 48-asok és 67-esek közötti törésvonalat keresztirányban áttörjék, az a napjainkban kialakuló szu-

33 *Marx... Interpretációk, irányzatok, iskolák*, szerk. FÖLDES György – ANTAL Attila – KISS Viktor, Napvilág, Budapest, 2018. Lásd még: *Eszmélet* 117. szám (2018. tavasz); KISS Viktor: *Ideológia, kritika, poszt-marxizmus: a baloldal új korszaka felé*, Napvilág, Budapest, 2018; *Olvasni a tőkét*, szerk. TAKÁCS Ádám, Napvilág, Budapest, 2019.

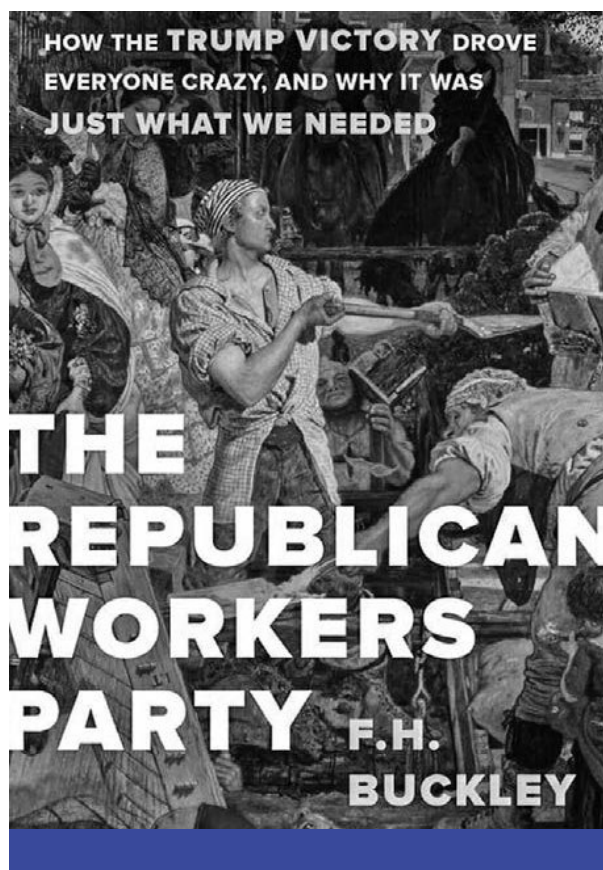
34 *Marx von rechts*, előszó Philip STEIN, ford. Fritz HOEWER – Michael KLOTZ, Jungeuropa Verlag, Dresden, 2018. Hasonló szempontú Marx-olvasatra lásd még Diego FUSARO: *Marx idealista. Per una lettura eretica del materialismo storico*, Mimesis, Milano, 2018; Rolf Peter SIEFERLE: *Marx zur Einführung. Die Revolution in der Theorie von Karl Marx* [1979], Landtverlag, Berlin, 2019.

35 Benedikt KAISER: *Marx von rechts? Ausgangspunkte für einen Neubeginn = Marx von rechts*, 63–64.

verenista-populista új jobboldali „keresztfront” (Benedikt Kaiser) képében lát-szik megvalósulni a nemzetben, családban és munkában gondolkodók között.³⁶

Miután a baloldal önkéntesen elfogadta a neoliberális konszenzust és mindazt, ami ezzel jár (államtalanítás, a kulturális diverzitás ünneplése, emberjogi fundamentalizmus, multikulturalizmus, NGO-politizálás), **a jobboldalra maradt a globalizáció veszteseinek képviselete** – amely nem is eshet nehezebbre, hiszen egyrészt nemzeti keretű gondolkodása immúnissá teszi a világméretű gondolkodó és cselekvő liberális napirend ellen, másrészt pedig konzervatív kulturális alapjai miatt eleve taszítja a világkapitalizmussal együtt járó értékrend (pontosabban a bármilyen értékrend hiánya). Éppen ezért, mivel a társadalom nagy többsége egyedül a nemzetállamtól várhat segítséget, támogatást és védelmet a neoliberális globalizáció ellenében (akárcsak az ipari kapitalizmus ellen a 19. század végén), a jobboldal kiváló lehetőséget kap arra, hogy olyan társadalmi koalíciót hozzon létre, amely a helyhez, nyelvhez és kultúrához kötött rétegeket egyesíti a mondén világelit ellen.³⁷

A nemzeti identitás talaján álló jobboldal egyre inkább az őslakos európai nemzetek szavazóit képviseli, osztályhovatartozásukra való tekintet nélkül, mely „történelmi blokk” (Antonio Gramsci) tartalékai elsősorban vidéken, a falvakban és a nagyvárosi munkáskerületekben vannak. A baloldal ehhez képest a neoliberális gazdasági program és a multikulturalizmus képviselőjévé vált, s a metropoliszok középosztálybeli, liberális értelmiségére, a bevándorlókra, valamint a nemzetek fölötti struktúrára (globális/föderális szervezetek, alapítványok, nemzetközi bíróságok) és azok helyi képviselőire (jogvédők, kívülről finanszírozott média, aktivisták) támaszkodik. Az összefüggést megerősíti, hogy a bérből és fizetésből élők kulturális felfogása sokkal konzervatívabb, mint az urbánus-liberális rétegeké és azok szocdem, zöld, liberális pártjaiéi. Alain de Benoist emiatt egyenesen arról beszél, hogy a jobboldali/szuverenista pártok lettek az új munkáspártok. Ennek bizonyítéka, hogy Donald Trump 2016-os választóinak összetételét száz évvel korábban a munkáspárti elnökjelölt, Eugene Debs is megirigyelhette volna, a Brexitet pedig egyértelműen a brit munkáskerületek és a kisvárosok választói tették lehetővé, ám ha csak Londonon múlt volna, akkor Nagy-Britannia elsöprő többséggel az EU-ban marad. A 2017-es francia elnökválasztáson valaki minél tanultabb volt és minél vagyonosabb környéken lakott, annál inkább szavazott Macronra, Marine Le Pen viszont az északkelet-franciaországi munkáskerületekben szerepelt jól és az átlagosnál kevésbé jövedelmező állásban dolgozók és a kevésbé iskolázottak szavaztak rá. A 2017-es német szövetségi választásokon a kétkézi dolgozók közül már ugyanannyian szavaztak az AfD-re, mint az SPD-re; míg az európai integráció elmélyítését és a bevándorlás támogatását képviselő Zöldek a középosztálybeli, (több)diplomás fiatal városiak pártja lett, addig a nemzeti érdekvédelmet hangoztató AfD pedig vidéken és az alsóbb társadalmi rétegek között hódított. Ugyanebben az évben az osztrák választásokon a munkások 59 százaléka a bevándorlásellenes FPÖ-re adta voksát s csak negyedük választotta elvileg hagyományos érdekképviseelőjüket, a szociáldemokratákat. – Napjainkban a rozsdáövezetek visszavágnak a mindenkori Londonoknak és Washingtonoknak.

Frank H. Buckley:
*Republikánus
 Munkáspárt* (2018)

³⁶ BÉKÉS Márton: *Új jobboldal*, Kommentár 2019/1.

³⁷ BÉKÉS Márton: *Fordul a szél*, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2019, 226–230. (A következő bekezdésben hasznosítottam e kötet itt található megállapításait.)

Az Amerikai Egyesült Államokban erőteljes visszahatás érzékelhető a szövetségi fővárosáról elnevezett konszenzus ellen. Az ún. „nemzeti konzervatívok” minden fronton visszalépést követelnek abból, ahová a világ az USA vezetésével eljutott: protekcionizmust, védővámokat, a bevándorlás korlátozását és a demokráciaexport beszüntetését akarják. Közben leszámolnak a neokonzervatív, libertárius és neoliberális forгатókönyvekkel, kijelentik, hogy a *Big Business* nagyobb veszélyt jelent az amerikai nemzetre és az alkotmányos szabadságra, mint a *Big Government*. Ez az új konzervatív áramlat egyszerre merít az amerikai populista és szociálkonzervatív hagyományból, a *New Right* örökségéből és a paleokonzervatívoktól.³⁸

A szociális konzervativizmus mellé nem kisebb személyiség, mint Trump kampánybeszédírója, Frank H. Buckley állt oda.³⁹ A „paleo” *American Conservative* korábbi, kanadai származású szerkesztője, a George Mason Egyetem jogászprofesszora szerint a Republikánus Pártnak az amerikai nemzet munkaspártjává kell válnia, amire jó lehetőség kínálkozik, miután a Demokrata Párt a privilegizált csoportok (értelmiség, médiaelit, pénzvilág, NGO-hálózat) tagjaiból álló „új osztály” érdekképviselőjévé vált, akik éppen az „amerikai álom” nagy ígérését, azaz a társadalmi mobilitást számolják fel. „Ha a felső osztály olyan liberálisokból áll, akik előjogaikat védik, akkor az a gazdasági osztályharc, ami ezt az arisztokráciát akarja elmozdítani, nemcsak konzervatív ügynek számít, hanem nagyon népszerű is” – írja. A magát kifejezetten nem nacionalistának, hanem populistának nevező Buckley célja, hogy a konzervatívok „szívtelenségét” felszámolja azzal, hogy **felszabadítja őket a neoliberális/libertárius politikai-kulturális nyomás alól**. Teheti, hiszen a Trumpra szavazók 29 százaléka gazdaságilag baloldali, kulturális ügyekben viszont jobboldali nézeteket vallott, javaslatai pedig nem csupán egy empatikus, szolidáris és testvériségen alapuló nemzeti konzervatív programot körvonalaznak, hanem munkahelyteremtésen, családtámogatáson és határvédelmen alapuló politikát is. Utóbbiak kapcsán úgy tűnik, hogy Trump fő támogató-inspirátorának, Steve Bannonnak igaza volt, amikor tavaly tavasszal Budapesten úgy fogalmazott: „Orbán már Trump előtt Trump volt”.

SAJÁT ÚT

Az 1989-et követő neoliberális hegemonia elméletét sok irányból támadják, gyakorlata pedig több ponton is bomlófélben van. Nemcsak a harminc évvel ezelőtti a „washingtoni konszenzus” diktátumának alávetett közép- és kelet-európai országok mozgolódása érződik, de a neoliberalizmust kritizáló nyugat-európai hangok is erősödnek, sőt az Egyesült Államok „antiwashingtoni fordulata” a gyakorlatban is tapasztalható.

Tőkéczki László közel negyedszázados, kétségbevonhatatlan szavait idézem: „a konzervatív magyar múlt gazdag örökséget kínál a mai magyar politikai megújuláshoz. *Nem szükséges tehát a kétségbeesett szellemi importtevékenység*. Tanulni persze mindenkitől lehet és kell, de egyetlen mai nyugati modell sem a mi feltételeink között született, míg egykori elődeink nagy részben a mi gondjainkkal is küszködtek.”⁴⁰ – Annál is inkább így van ez, mert a jó évszázados magyar szociálkonzervatív hagyomány esetében nem csak gazdag, *magyar nyelvű* elméleti szövegtest, példaértékű *hazai* szervezeti modell és becsültnivaló *itthoni* eredmények állnak rendelkezésre, de olyan, áthallásnál jócskán több párhuzamok is, amelyek a 21. század első harmadában is segítségünkre lehetnek abban az örökérvényű programban, mely szerint „a legfőbb nemzeti konzervatív érdek a magyar haza fennmaradása” (Asbóth János). Célkitűzésünk ma sem lehet ennél kevesebb. ■

38 Lásd például W. James ANTLE III.: *Nationalism and Its Discontents*, The American Conservative 2019. szeptember-október, 19.

39 Frank H. BUCKLEY: *The Republican Workers Party*, Encounter Books, New York, 2018. Vö. Uő.: *Conservatism: Trump and Beyond*, Modern Age 2018. tavasz.

40 TÖKÉCZKI László: *A mai magyar konzervativizmus forrásai*, Hittel 1996. augusztus, 68 (kiemelés tőlem).